

Marta Kubiszyn, Adam Kopciowski, *Żydowski Lublin. Źródła – obrazy – narracje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021, ss. 316

Charakteryzująca się edytorską starannością, opublikowana właśnie przez Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, interesująca książka autorstwa Marty Kubiszyn i Adama Kopciowskiego ma w znacznym stopniu wymiar interdyscyplinarny. Niewątpliwie powinna zainteresować nie tylko historyków, zwłaszcza tych zajmujących się badaniem dziejów Żydów, ale także kulturoznawców i antropologów.

Będący przedmiotem analiz Lublin zaliczał się do tych polskich miast, które przez stulecia charakteryzowały się stosunkowo liczną i bardzo dynamiczną społecznością żydowską. Miasto to było również ważnym ośrodkiem kultury żydowskiej, w tym także kultury świeckiej. Stanowiło miejsce działalności znamienitych uczonych żydowskich, a także wyróżniający się ośrodek chasydyzmu. Ponadto należy nadmienić, że obecnie Lublin zalicza się do najważniejszych ośrodków w Polsce, gdzie prowadzone są badania nad historią i kulturą Żydów, a autorzy omawianej książki, związani zawodowo z Pracownią Kultury i Historii Żydów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, od lat aktywnie włączają się w te badania.

Warto wspomnieć, że początki stałego osadnictwa żydowskiego w Lublinie są trudne do ścisłego ustalenia. Niektórzy przyjmują, że sięgają one lat trzydziestych XIV w., a nawet wcześniej. Natomiast znany żydowski historyk Majer Bałaban wskazywał, że gmina żydowska w Lublinie jest młodsza od tych, które powstały w innych miastach polskich, a informacje o niej pochodzą dopiero z drugiej połowy XV w.¹ To właśnie Lublin stanowił w stuleciach XVI–XVIII miejsce obrad Waad Arba Aracot, czyli Sejmu Czterech Ziem – najwyższego organu autonomii żydowskiej w Rzeczypospolitej. Poza szeroko znanymi, wspaniałymi synagogami oraz dość licznymi domami nauki, Lublin wyróżniał się także działającymi tu drukarniami żydowskimi. Bardzo wysoki poziom nauczania w tutejszej jesziwie oraz wysoki poziom edytorski miejscowych drukarni wydających książki w języku hebrajskim powodowały, że miasto było w okresie swojej świetności określane mianem Jerozolimy Królestwa Polskiego, jak również „żydowskim Oxfordem”.

Czytając tę książkę, warto również zauważyć, że w dwudziestolecie międzywojennym miasto mogło się poszczycić słynną Jesziwą Mędrców Lublina² (Jesziwas Chachmej Lublin), szeroko znaną i bardzo cenioną. Mieściła się w okazałym budynku, zbudowanym dzięki datkom Żydów z Polski oraz innych krajów. Jej otwarcie w 1930 r., mające bardzo uroczysty charakter, odbiło się szerokim echem w środowiskach żydowskich, m.in. we Lwowie, gdzie tamtejszy dziennik „Chwila” zamieścił następującą informację:

¹ M. Bałaban, *Żydowskie miasto w Lublinie*, tłum. J. Doktor, Lublin 2012, s. 9.

² M. Kubiszyn, A. Kopciowski, *Żydowski Lublin. Źródła – obrazy – narracje*, Lublin 2021, s. 35.

„Otwarcie Jesziwy w Lublinie

Warszawa, 25 czerwca [...]. Dziś po południu odbyła się w Lublinie, w obecności dziesięciu tysięcy uczestników uroczystość otwarcia jesziwy »Chochmej Lublin«. Ulice były udekorowane, a nad jesziwą obok chorągwy państwowej powiewał sztandar jesziwy czarn-obiały z złotemi frendzlami. Na uroczystości jawił się przedstawiciel Ministerstwa Spraw Wewn[ętrznych] oraz liczne delegacje gmin żydowskich, rabinów i prasy. Uroczystość rozpoczęła się od odśpiewania przez chór psalmu »Mizmor szir chanukas habajis« oraz odegrania hymnu państwowego. Inauguracyjne przemówienie wygłosił b[ły] poseł rab[in] Szapiro z Piotrkowa, poczem przemówili wojewoda Remiszewski, komisarz rządu, prezes Agudy dr Pinchas Kohn, b[ły] pos[ę]ł Wiślicki i inni”³.

W poszczególnych miastach zakładano towarzystwa przyjaciół tej uczelni, które zajmowały się zbieraniem funduszy na jej funkcjonowanie i rozwój oraz starały się docierać do jak najszerszych kręgów osób z informacjami o jej osiągnięciach. Tak było także we Lwowie:

„Tow[arzystwo] Przyjaciół Uczelni Jesziwat Chachmij Lublin

Oddział we Lwowie zawiadamia, że w dniu dzisiejszym rozgłośnia palestyńska nada audycję z okazji ukończenia nauki talmudu babilońskiego i jerozolimskiego (Daf Ahajomi). Jak wiadomo, przestudiowanie tych dwóch talmudów trwa 7 lat. Przy tej okazji wygłosi przemówienie przez radio rabin Silberstein z Tel Avivu. Referat radiowy potrwa 20 minut, między godz. 20-tą a 22-gą wieczorem wedle czasu palestyńskiego. W referacie tym prelegent poświęci też słowa pamięci założycielowi Akademii lubelskiej b[łogosławionej] p[amięci] rabinowi Majerowi Schapirze”⁴.

Omawiana książka o monograficznym charakterze, dość obszerna, bo licząca 316 stron, w istotny sposób przyczynia się do poszerzenia wiedzy o historii i kulturze lubelskich Żydów. Ma znaczące walory poznawcze oraz naukowe i dobrze wpisuje się w przywołanie pamięci o żydowskim Lublinie⁵. Składa się z obszernego, wnikliwego wstępu autorstwa Marty Kubiszyn i Adama Kopciowskiego, odnoszącego się także do stanu badań nad źródłami do historii i kultury lubelskich Żydów, czterech rozdziałów, wykazu skrótów – bardzo potrzebnego szczególnie dla osób mniej zorientowanych w poruszanej problematyce, bibliografii oraz indeksu lubelskich toponimów.

³ „Chwila” [Lwów] z 26 czerwca 1930, nr 4041, s. 16.

⁴ „Chwila” [Lwów] z 12 kwietnia 1938, nr 6847, s. 12.

⁵ Odnosząc się do dziejów i kultury lubelskich Żydów, poza wspomnianą wyżej książką Majera Bałabana, wskazać należy co najmniej kilka innych bardzo wartościowych prac, a mianowicie: *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, red. T. Radzik, t. 1, Lublin 1995, t. 2, Lublin 1998; K. Zieliński, *W cieniu synagogi. Obraz życia kulturalnego społeczności żydowskiej Lublina w latach okupacji austro-węgierskiej*, Lublin 1998; T. Radzik, *Zagłada lubelskiego getta*, Lublin 2007; *Księga pamięci żydowskiego Lublina*, wstęp, wybór i oprac. A. Kopciowski, Lublin 2011; A. Kopciowski, *Was hert zich in der prowinc? Prasa żydowska na Lubelszczyźnie i jej największy dziennik „Lubliner Tugblat”*, Lublin 2015; A. Trzcziński, *Świadkiem jest ta stela. Stary cmentarz żydowski w Lublinie*, Lublin 2017; M. Kubiszyn, *Niepamięć – Postpamięć – Współpamięć. Zagłada lubelskich Żydów jako przedmiot kultury pamięci*, Lublin 2019; *Sylwetki Żydów lubelskich. Leksykon*, red. A. Kopciowski i in., Lublin 2019.

Adam Kopciowski jest autorem rozdziału pierwszego: *Dzieje Żydów w Lublinie. Zarys* oraz drugiego: *Żydowski Lublin i jego mieszkańcy w świetle materiałów w języku jidysz* – opis i charakterystyka źródeł. Rozdział pierwszy poświęcił dziejom Żydów w Lublinie od średniowiecznych początków ich osadnictwa w tym mieście aż do czasów współczesnych. W stosunkowo szerokim zakresie odniósł się przy tym do dwudziestolecia międzywojennego – liczebności i rozmieszczenia społeczności żydowskiej zamieszkującej to miasto, a także jej wewnętrznego zróżnicowania, uwidaczniającego się zarówno na płaszczyźnie ekonomicznej czy płaszczyźnie życia społecznego, jak i w życiu politycznym. W rozdziale drugim, wykorzystując w pewnym stopniu ustalenia dokonane w swoich wcześniejszych publikacjach, przedstawił dostępne źródła i opracowania w języku jidysz dotyczące Lublina. Wskazał na ich proveniencję i różnorodny charakter oraz odniósł się do możliwości przedstawiania na ich podstawie życia codziennego lubelskich Żydów, a także przestrzeni miejskich związanych z różnymi formami ich aktywności. Należy przy tym dodać, że analizowane przez niego źródła prezentują wyłącznie żydowską perspektywę.

Marta Kubiszyn napisała rozdział trzeci: *Oral history w badaniach nad dzielnicą żydowską na Podzamczu. Biografia miejsca i mityzacja przestrzeni*, a także rozdział czwarty: *Między dokumentowaniem miasta a budowaniem narracji wizualnych. Fotografie archiwalne w badaniach nad żydowskim Podzamczem*. Rozdział trzeci poświęciła relacjom mówionym, stanowiącym istotne źródło do badań przestrzeni Podzamcza. Oparła go na pięćdziesięciu dwóch wywiadach ze świadkami historii, nagranych w latach 1998–2020, koncentrując uwagę na sposobach opisywania tej dzielnicy Lublina przez nieżydowskich mieszkańców miasta. Natomiast w rozdziale czwartym poddała wnikliwej analizie fotografie z dwudziestolecia międzywojennego, odnoszące się do dzielnicy żydowskiej na lubelskim Podzamczu, z dużą erudycją traktując przy tym możliwości wykorzystania fotografii jako istotnych źródeł badawczych. Pod względem doboru źródeł, w odróżnieniu od Adama Kopciowskiego, w przypadku relacji mówionych zaprezentowała perspektywę wyłącznie polską, natomiast odnosząc się do fotografii – perspektywę polską oraz żydowską.

W książce w udany sposób przedstawiono zarówno ogólny obraz dziejów lubelskich Żydów, jak i umiejętnie skoncentrowano się na kwestiach źródłoznawczych. Udostępniono wybrane, a zarazem bardzo ważne ze względu na swe znaczenie źródła, dokonując wnikliwej, wszechstronnej analizy tychże źródeł – przy jednoczesnym wskazaniu na ich znaczenie i potencjał w badaniach nad dziejami i kulturą lubelskich Żydów. Podkreślić przy tym należy, że autorzy w swych rozważaniach zwrócili uwagę na źródła i zagadnienia dotąd nieanalizowane lub stosunkowo mało znane historykom, kulturoznawcom czy antropologom. Jak już wspomniano, Adam Kopciowski skoncentrował się na źródłach w języku jidysz, natomiast Marta Kubiszyn odniosła się do relacji mówionych, a także fotografii. W tekstach obojga autorów dostrzec można jednocześnie różnice w proporcjach między warstwą opisową i analityczną, które stanowią konsekwencje przyjętego przez nich podejścia metodologicznego. W rezultacie warstwa opisowa dominuje w rozdziale drugim, poświęconym źródłom w języku jidysz, a analityczna – w rozdziałach trzecim i czwartym, czyli w rozważaniach opartych na relacjach mówionych i fotografiach. Zgadzam się także ze stwierdzeniem autorów zawartym we wstępie książki, że „[...] w każdym z trzech kolejnych rozdziałów książki odnoszących się do poszczególnych typów materiałów źródło-

wych mamy do czynienia z różnymi perspektywami i punktami widzenia, które – jak się wydaje – wzajemnie się uzupełniają, prezentując szerszy i pełniejszy niż dotąd obraz poruszanych zagadnień”⁶.

Reasumując, należy zaznaczyć, że omawiana książka, autorstwa znanych już stosunkowo szeroko i cenionych badaczy przeszłości Żydów, powinna zyskać zainteresowanie nie tylko historyków czy kulturoznawców i antropologów, zainteresowanych różnymi wątkami dziejów społeczności żydowskiej w Lublinie, jej kulturą oraz relacjami polsko-żydowskimi. Powinna także zainteresować szersze kręgi – zarówno wśród obecnych mieszkańców Lublina, jak i odwiedzających licznie to miasto turystów z Polski oraz zagranicy, interesujących się tematyką żydowską.

Wacław Wierzbieniec

ORCID 0000-0001-8830-9982

DOI:10.30657/pha.33.2021.20

(Uniwersytet Rzeszowski)

e-mail: wwierzbieniec@ur.edu.pl

⁶ M. Kubiszyn, A. Kopciowski, *Żydowski Lublin....*, s. 12.